

HODNOTY V PROSTŘEDÍ PUNKOVÉ SUBKULTURY

VALUES IN PUNK SUBCULTURE ENVIRONMENT

KATEŘINA LOJDOVÁ

Abstrakt

Tato práce se zabývá analýzou hodnot v punkové subkultuře. Punková subkultura je ukotvena na poli sociální pedagogiky jako jedno z přirozených prostředí výchovy. Diskutováno je také užívání pojmu subkultura v éře, která bývá označována jako postsubkulturální. Výzkum se zakládá na polostrukturovaných rozhovorech se sedmi členy punkové subkultury. Hodnoty, které popisují, jsou rozděleny na tvůrčí, sociální a environmentální, materiální a hodnotu zábavy. Výzkum se snaží nablédnout i na hodnoty částečně zamlčované a připisované jiné části subkultury.

Klíčová slova

punk, kvalitativní výzkum, socializace, subkultury mládeže

Abstract

This paper analyses values in punk subculture. It defines the punk subculture as one of the natural environments of education and as such an important subject of Social Education. The use of the term 'subculture' in an age which is defined as 'post-subculture' is also discussed. The research is based on qualitative semi-structured interviews with seven young members of the punk subculture. Creative values, social and environmental values, material values, and the value of fun. Finally, the study tries to uncover values which are partly hidden and ascribed to other subcultures.

Keywords

punk, qualitative research, socialization, youth subcultures

Úvod

Na první pohled jsou jiní, ať už výstředním vzhledem, svými názory nebo svým chováním. Přestože se navzájem od sebe v mnohém liší, všichni se identifikují jako punkáči. Jedná se o mladé lidi, kteří se v určité fázi své životní dráhy socializovali do punkové subkultury. Cíl tohoto textu je zúžen na identifikaci hodnot, které informanti spojují s punkovou subkulturou. Nejprve text vymezuje koncept subkultury, sumarizuje kritiku, která je vůči tomuto konceptu vznášena, a legitimizuje jeho užívání. Dále je představena punková subkultura, a to v historickém pohledu – od počátků po současnou charakteristiku. Ve třetí kapitole je nahlédnuto na subkulturu perspektivou sociální pedagogiky, kde je akcentován proces socializace do subkultury a utváření hodnotové orientace. Empirická část začíná popisem metodologie. Následuje prezentace výsledků výzkumu, od vybraných faktorů socializace do subkultury přes kategorizaci popisovaných hodnot spojovaných informanty s punkovou subkulturou až po hodnoty částečně zamlčované, tedy ty, které informanti explicitně v souvislosti se subkulturou nezmiňují.

Subkultura v postsubkulturní éře?

Subkultury můžeme dle Pedagogického slovníku vymezit jako rozmanité kulturní celky, které jsou v určité míře odlišné od majoritní společnosti, přesto jsou však její součástí (Průcha, Walterová, Mareš, 2009). Uvedená definice naznačuje obtížnou ohraničitelnost konceptu. V Sociologickém slovníku je subkultura rovněž chápána jako část širší kultury, odlišnost je sledována konkrétně v normách, hodnotách a v životním stylu (Geist, 1992). Právě subkulturní hodnoty se stanou těžištěm této práce, neboť je můžeme považovat za jádro, ze kterého se vyvozují subkulturní normy (Novotná, 2010). Subkulturní normy se dále promítají v životním stylu.

Historie užívání pojmu subkultura sahá do první poloviny 20. století, kdy jej na půdě Chicagské školy užívali výzkumníci zejména k popisu delikventních gangů. S mládeží byl pojem subkultura spojen ve druhé polovině 20. století, skrze studie z řad autorů Birminghamského centra pro současná kulturní studia. Nejčastěji zmiňovaným představitelem této výzkumné instituce bývá Dick Hebdige s publikací z roku 1979 nazvanou *Subculture: The meaning of style*, která se zakládá na etnografickém výzkumu subkultur *punks, mods, teds a rastas*.

Je zřejmé, že od prvopočátku zkoumání subkultur se mění subkultury samotné i přístupy k nim. Především se objevují nové subkultury jako třeba snowboardisté, kteří už nejsou sjednoceni hodnotovým systémem či třídním původem, jak tomu bylo v 70. a 80. letech u skinheads či punks. Také se mění

role médií, některé subkultury mohou totiž existovat pouze virtuálně (např. online hráči). V neposlední řadě dochází také ke „globalizaci subkultur“, jejímž prostředkem je zejména internet. To, co bylo v minulosti výsadním materiálem dostupným jen členům socializovaným do subkultur (zejména hudební nahrávky, ale i články publikované v tištěných zinech), je nyní na dosah ruky všem. V souvislosti s těmito proměnami tedy někteří autoři považují pojem subkultura za v současnosti neadekvátní a snaží se hledat jeho alternativy. Na tomto místě stručně shrnu hlavní body tzv. postsubkulturní kritiky a legitimizují užívání tohoto pojmu v souvislosti s charakterem zkoumané subkultury.

Postsubkulturní kritika (vychází zejména z těchto autorů: Blackman, 2005; Cohen, Ainley, 2000; Hesmondhalgh, 2005; Greener, Hollands, 2006; Hodgkinson, Deicke, 2007) **se vztahuje především k těmto čtyřem bodům:**

- a) interpretace subkultur jak Chicagskou školou, tak Birminghamským centrem je přehnaně kolektivistická. Oproti tomu je kladen důraz na jedince v subkultuře;
- b) pojem subkultura je determinován přístupem Birminghamského centra. Tento přístup byl charakteristický vymezováním subkultury vůči rodičovské kultuře a masové kultuře v britské společnosti 2. poloviny 20. století. Třídní aspekt a paradigma konfliktu v současnosti není pro teoretiky subkultur aktuální. Současné subkultury nejsou pojeny třídne a ne vždy se proti masové kultuře vymezují, mohou být její součástí. Nelze je již definovat skrze prostou dichotomii hlavní proud – subkultura;
- c) současné subkultury nemají pevné hranice; jednotnost norem, hodnot a trávení volného času je velmi proměnlivá;
- d) v neposlední řadě se mění i role médií. Některé subkultury nevyužívají média jen jako komunikační nástroj, nýbrž média jsou jedinou platformou, na které tyto subkultury existují (např. online fankluby). V tradičním uvažování existovaly subkultury pouze na pozadí vrstevnických skupin.

Objevuje se i myšlenka překonání spojení subkultur a negativních deviací, popř. sociálně patologických jevů. Na subkulturu je nahlíženo jen jako na způsob zábavy, bez přílišné psychologizace a problematizace jedinců v subkulturách. Tento přístup vyjadřuje Smolík například u fotbalového chuligánství, když se ptá: „Ale není fotbalové chuligánství spíše svéráznou adrenalinovou zábavou?“ (Smolík, 2010, s. 168)

Nabízeny jsou proto alternativní pojmy, které by lépe odpovídaly současné podobě subkultur. Za nejbližší subkultuře považují pojem scéna, dále je diskutováno užívání pojmu *neotribes*, žánr či životní styl. I u těchto pojmů však autoři shledávají limity.

Scéna

Často užívaným alternativním pojmem je pojem scéna. Pátráme-li po jeho vzniku, vyjde najevo aspekt, se kterým je tento pojem úzce spjat. Na konferenci Mezinárodní asociace pro studium populární hudby v roce 1993 zaznělo, že dominance sociologie ve zkoumání subkultur skončila. Koncept scéna se tedy vynořuje v souvislosti se zkoumáním populární hudby. Jedna z definic scény pochází od Barryho Shanka, který zkoumal rock'n'rollovou scénu v Austinu, v Texasu (1994). Bere v potaz geografický aspekt a podobu dané scény v kontextu mezinárodní hudební kultury. „Scéna má vždy dynamiku. Diváci se stávají fanoušky, fanoušci se stávají muzikanty a muzikanti jsou vždy fanoušky“ (Hodkinson, Deicke, 2007).

V populární hudbě se koncept hojně vyskytuje. Najdeme ho i ve studiu subkultur, kdy jej někteří autoři užívají synonymně s pojmem subkultura. Pojem scéna užívají i informanti výzkumu, spojují ho však s hudební scénou. Domnívám se, že pojem subkultura je širší v tom smyslu, že zahrnuje i jiné kategorie (hodnoty, normy, způsob trávení volného času) a užší v tom smyslu, že subkultura může být spojena jen s částí scény (např. punková scéna se může dělit na tradiční punk a neopunk, přičemž členové subkultury se mohou vztahovat jen k jedné části této scény).

Neotribes

Český ekvivalent tohoto pojmu zatím neexistuje. *Tribes* odkazují ke klasické antropologii a výzkumu sociálních skupin spojených s primitivismem (Huq, 2006). V oblasti subkultur si tento pojem propůjčuje Andy Bennett z publikace *The time of the tribes* francouzského teoretika Maffesoliho (1996). Bennett považuje tento koncept za mnohem adekvátnější k zachycení vztahu mezi mládím, hudbou a stylem než skrze koncept subkultury. Pojem neotribes odpovídá pomíjivosti identifikace se sociálními skupinami, které jsou podle něj typické pro konzumně orientované identity současnosti (Hodkinson, Deicke, 2007).

Podíváme-li se ale podrobněji na výzkum Andyho Bennetta, zjistíme, že zkoumal městskou taneční hudbu nebo taneční scénu. Flexibilita, jež je v pojmu neotribes akcentována, je připisována právě hudbě, jež jedincům může přinášet různé nálady. Se změnou hudby se mění i nálada. Toto tvrzení Andy Bennett interpetuje na hudebních setech DJů, které zahrnují různé hudební styly včetně popu. Hesmondhalgh k tomuto vznáší námitku, že to, že lidé mají rádi různé hudební žánry, nestačí na podporu teorie neotribalismu, neboť hudební styl nepodmiňuje identitu člověka (Hesmondhalgh, 2005).

Jak dále Hesmondhalgh (tamtéž) uvádí, tento termín byl využíván v taneční hudbě k projekci premoderních symbolů do zdánlivě nového fenomé-

nu, kterým je taneční hudba. Přestože tento termín může mít i u punku své opodstatnění, budeme-li se zabývat například tanečními rituály či symboly, pro celostní uchopení subkultury jej nepovažuji za vhodný.

Žánr

Výše uvedený kritik pojmu neotribes – David Hesmondhalgh – je obhájcem pojmu „žánr“. Ve svém článku s názvem *Subcultures, Scenes or Tribes? None of the Above* (2005) odmítá výše uvedené pojmy a představuje výhody pojmu žánr, který podle něj zachycuje vztah mezi mládeží a hudbou, zatímco pojmy předcházející tento klíčový vztah nesledovaly.

Užívání pojmu subkultura zejména v sociologii mládeže považuje Hesmondhalgh (2005) za „doznívající“. Nutno však podotknout, že teoretickým východiskem tohoto autora je populární hudba a i těžiště jeho pojetí spočívá v této disciplíně. Žánr je používán v mediálních studiích k porozumění vztahu mezi producenty a konzumenty mediálních sdělení. Přestože tento přístup autor překračuje s pojetím žánru jako systému orientací, očekávání a konvencí, pro punk se jeví opět jako svazující.

Životní styl

Zatímco pojem subkultura nezapře strukturalistická východiska, pojem životní styl, který podle svých proponentů lépe odpovídá současnému paradigmatu konzumu, se bez nich obejde. Životní styl je interpretován jako svobodně zvolená hra a identita jedince je pak konstruovaná samotným aktérem (Hodkinson, Deicke, 2007).

Opomenutí strukturálních podmínek v tomto konceptu kritizuje Hesmondhalgh (2005). Pojímáme-li životní styl jako svobodně zvolenou hru, opomínáme limitující faktory, jako jsou chudoba, závislosti, duševní onemocnění, sociální deprivace, marginalizace ve společnosti, nerovný přístup ke vzdělání, zdravotní péči atd.

Otázkou však zůstává, zda životní styl nepřekračuje aspekty subkultury. Jedinec může být členem různých subkultur a také plnit řadu sociálních rolí v majoritní kultuře, jak je uvedeno níže. Shrnutím pod životní styl by se všechny sociální role spojily v tomto konceptu a jedinečnost rolí vztahujících se k subkultuře by pravděpodobně zůstala opomenuta.

Zpátky k subkultuře

Ne všichni autoři pojem subkultura zavrhli. Záleží také na předmětu zájmu jejich studia. Například Paul Hodkinson, který se zabývá studiem subkultury gotiků, jej považuje stále za vhodný. Uvádí, že se hodí zejména pro ty

skupiny, které vykazují vysokou odlišnost od majority a sounáležitost s ostatními členy skupiny (Hodkinson, Deicke, 2007).

Právě na Hodkinsonův pohled navazuje pojetí subkultur v této práci. Zkoumaná subkultura punks je jedna z „tradičních subkultur“, jejíž počátky sahají do 70. let. Výhody užívání pojmu tedy také shrnu do čtyř bodů reagujících na výše popsanou kritiku:

- a) Individualita v subkultuře je vyjádřena různými typy, které sytí skupiny informantů. Subkulturu tedy nemusíme nutně popsat jako jednoduší celek, nýbrž jako rámec několika směrů, které jsou teoreticky nasyceny informanty.
- b) Pojem subkultura zdůrazňuje jak odlišnost od majority, tak i zapojení do ní. Nejedná se tedy o dva protipóly jedné škály, jak někdy uvádí kritika (viz výše). Některé hodnoty subkultury jsou od majority odlišné, některé jen mírně a jiné se s majoritou shodují. Stejně tak jedinci v subkulturách se nenacházejí na jednom pólu škály – tedy mimo společnost. Většinou jsou socializováni do dalších rolí v majoritní společnosti (student, zaměstnanec, přítel, syn atd.). Právě tento aspekt dvojznačnosti, tedy odlišnosti od majority a zároveň fungování jako její součásti, se jeví jako funkční rámec pro vysvětlení socializace do subkultur a životní dráhy v nich.
- c) Subkultura punks navazuje na původní odkaz ze 70. let. Přestože se mění společenské podmínky i některé prvky subkultury, toto jádro zůstává výchozí. Subkultura punks není jen způsobem trávení volného času (jako např. skateboardisté) nebo nezávazným setkáváním na síti (např. online fankluby). Vykazuje hodnotový a normativní rámec, který se promítá do životní reality informantů. Determinuje tedy nejen jejich trávení volného času, ale i morální kodex, profesní ambice či názory na rodinu a rodičovství.
- d) Subkultura punks existuje na tradičním pozadí vrstevnických skupin. Přestože její členové využívají moderní komunikační kanály (např. Facebook), jedná se o doplňkový nástroj, většinou sloužící k domluvě fyzického setkání. Stejně tak hudební produkty subkultury – nahrávky, merchandising kapel atd. nejsou dostupné v běžných komerčních sítích. Nejčastěji se distribují přímo na koncertech.

Přestože se mění samotná podoba subkultur, domnívám se, že pojem subkultura je stále užitečný, neboť v sobě nese bohatý teoretický i metodologický potenciál a měnící se realitu subkultur stále dokáže zachytit. Klíčová je především konceptualizace pojmu. Právě při zkoumání subkultury punks jej považují vzhledem k výše uvedeným bodům za nenahraditelný i v postsubkulturní éře.

Punk žije, nebo jen přežívá?

Punková subkultura se objevuje v letech 1976 a 1977 ve Velké Británii. Inspiračními zdroji byl anarchismus, anarchističtí básníci a rozervaní romantici, dekadenti, dadaisté, v hudbě pak Elvis Presley a Chuck Berry (Smolík, 2010). Klasické punkové období odeznělo zhruba v polovině osmdesátých let. Přesto však punk nevyumřel, stal se součástí životního stylu užší skupiny jedinců „mimo hlavní proud“. Poměrně paradoxně také pronikl do masové kultury a komerční oblasti, kde jsou využívány prvky punku (módní průmysl, hudební průmysl, grafika a design).

Punk můžeme spojit především s hudbou, v níž byla obsažena nihilistická nespokojenost s osudem (Smolík, 2010). Punk má však také sociální význam. Je projevem naladění určité sociální skupiny, reflexí masové společnosti a vymezením se vůči ní. Jedná se o komplexní soubor vnitřních (normy, hodnoty) a vnějších (způsob chování, vzhled) znaků. Erricker (2001) identifikuje punk jako opozici k institucionálnímu řádu a punkáče považuje za outsidersy.

Do bývalého Československa se punk začal šířit asi dva roky po svém vzniku, tedy v roce 1978. Dozvídali se o něm hudební publicisté skrze zahraniční hudební magazíny (např. *Melody Maker*). Fotografie punkáčů se také objevovaly v německém magazínu *Bravo*, odkud se o punku dozvídala mládež. Změna proběhla velmi náhle, jak popisuje hudební publicista Tůma: „Já jsem prostě nevěřil svým očím. Skoro z týdne na týden se v *Melody Makeru* vyměnily titulní strany. Místo našich oblíbenců Genesis se tam objevila tahle šílená generace.“ A Lou Fanánek Hagen dodává, jak punk otevřel možnost hudební seberealizace: „Hudba těch let byla tak složitá a těžká, že bylo nepředstavitelné, abychom ji mohli hrát. S punkem najednou přišla jednoduchá muzika, kterou jsme po našem prostě hrát mohli.“ (obojí in Hrabalík, nedat.)

Samozřejmě že hudba není jediným znakem punku. Z vnějších znaků můžeme zmínit vzhled a symboly subkultury. Kosíková (in Kubátová, 2010) provedla výzkum několika stylů odívání vyhraněných skupin mládeže. U punkerů uvádí, že například na rozdíl od skinheadů není oblečení uniformní. Hlavním rysem je usilování o autenticitu a přirozenost. Každý z punkerů si zachovává vlastní identitu. Jejich cílem je co nejvíce šokovat. Nosí kožené bundy, bombery, křiváky, na nich mají kovovou výzdobu a nášivky, popřípadě nápisy vytvořené fixy. Oblíbenými symboly jsou anarchistický symbol A v kruhu, hesla NO FUTURE a PUNK IS NOT DEAD. Barevná trička, někdy roztrhaná a spojená spínacími špendlíky. Upnuté rifle se nosí zkrácené na výšku boty. Boty jsou těžké – kanady, „martensky“ atd. Typickým znakem je i účes zvaný číro, který se vytváří s pomocí tužidel z delších vlasů ve středu temene hlavy.

Je zřejmé, že subkultura punks je diverzifikovaná kritérii, jako jsou charakteristiky související s věkem, radikalita vzhledu či názoru, socializovanost do většinové společnosti atd. Zajímá nás však především ideový základ. Jaké hodnoty punk ve svých prvopočátcích u nás nesl? Mareš (2004) uvádí, že ideově se punk v osmdesátých letech zakládal na obecné protirežimní a generační revoltě, nihilismu. Postupně se v českém punku začaly objevovat i konsistentnější anarchistické myšlenky. Násilí punkerů nebylo časté a projevovalo se spíše vandalismem a rasismem. Dle Mareše (2004) se rasismus projevoval zřídka, dle Bastla (2010) často.

Bastl (2010) dále charakterizuje punkovou subkulturu a subkulturu skinheads na území ČSSR před rokem 1989 jako relativně integrovanou a sdílející značnou část ideové výbavy (např. zmiňovaný rasismus). Po roce 1989 se významný proud skinheads vyděluje (vlastenečtí skinheads, neofašisté atd.) a začíná útočit i na bývalé spojence z punkové subkultury. Vznik antifašistických skupin uvnitř punku interpretuje Bastl jako reakci na tyto střety a shledává v nich sebeobraný motiv. Dnes můžeme antifašistickou a apolitickou větev punku považovat za relativně oddělené a v mnohém i protichůdné subkultury.

Další zajímavou změnou, která postupem času nastala, je vázanost subkultury na určitá místa. Pixová (2009) uvádí, že před rokem 1989 neexistovala významná centra punku, zatímco dnes se přívrženci sdružují zejména kolem klubů. V těchto klubech neradi vidí osoby vyznačující se jiným stylem, hodnotami, chováním a zájmy, tedy osoby nepatřící do subkultury. Své území si obrazně řečeno „chrání“. Příkladem takového klubu je dle Pixové pražský Klub 007, který láká punkáče nejen z celé Prahy, ale i z celé republiky.

Z nastíněných kořenů punku vyplývá, že je tomu již více než 30 let, kdy první punkáči utvářeli tuto subkulturu. Přestože současnost nelze označit za zlatou éru punku, někteří autoři se zabývají jeho rolí v souvislosti s postmodernismem. Moore (2004) popisuje punk jako odpověď na podmínky postmoderny spojené s komodifikací každodenního života. Punk odpovídá dvěma způsoby, které autor nazývá dekonstrukce a autenticita. Dekonstrukce znamená parodování, nihilismus, cynismus, nesmyslnost. Naopak autenticita je shledávána v síti undergroundových médií jako vyjádření umění a nezávislosti na komerci (Moore, 2004). Současná punková subkultura je stejně jako řada dalších subkultur charakteristická rozvolňováním hranic a vstupem dalších vlivů i z jiných subkultur, nicméně si svoje přívržence stále zachovává a nachází i nové. Určit množství přívrženců punku je velmi obtížné. Většina výzkumu v subkulturách má kvalitativní charakter. Dotazníková šetření narážejí na nízkou návratnost. Vejvodová uvádí výsledky průzkumu realizovaného v Německu v roce 2006 (Vejvodová, 2008), podle kterého je mezi mládeží nejvíce oblíbená hip-hopová subkultura (ve věkovém rozmezí

18–30 let). K té se hlásí 25 % mládeže. Následuje ve velké míře punk (také téměř 25 %). Na třetím místě je skate styl (12 %).

V neposlední řadě punk nevyrazil ani u „první generace“ punkáčů. Jejich výzkumem se zabýval v Anglii Andy Bennett, který realizoval rozhovory s „bývalými“ přívrženci punku, kterým je dnes mezi 35 a 53 lety. I u této věkové kategorie nachází autor punk jako integrovanou součást osobnosti. Sice došlo k proměně vzhledu, kdy informanti upustili od výstřední image zejména kvůli práci a rodině, nicméně věk chápou jako výhodu v subkultuře. Považují se za nositele vědění o subkultuře a zkušenosti, čímž legitimizují své postavení mezi teenagery (Bennett, 2006).

Socializace do subkultur optikou sociální pedagogiky

Subkultury lze považovat za významné téma sociální pedagogiky. Předmětem sociální pedagogiky je v podstatě „růst lidského potenciálu“, který souvisí se začleněním člověka do společnosti, ale i do konkrétních institucí či komunit. Základní ideou je rozvíjet sociální začlenění, sociální fungování, sociální identitu a sociální kompetence členů různých společenství (Hämäläinen, 2003). S tímto praktickým záměrem jde ruku v ruce i záměr teoretický. Předmětem sociální pedagogiky jako vědní disciplíny se tak stává teoretická analýza a empirický výzkum faktorů ovlivňujících začlenění do sociálních prostředí, ale i těchto sociálních prostředí samotných.

Subkultury často vznikají na pozadí prostředí vrstevnických skupin, které je v sociální pedagogice řazeno mezi přirozená prostředí výchovy (Přádka, Knotová, Faltýšková, 2004). Zatímco pro vrstevnické skupiny je stěžejním pojítkem podobný věk aktérů, v subkulturách to jsou upřednostňované hodnoty a způsoby chování. Přesto je podobný věk jednou z hlavních charakteristik členů subkultur. Kraus a Poláčková (2001) uvádějí, že prostředí vrstevnických skupin hraje v rámci formování osobnosti čím dál výraznější roli.

Mládež tvoří tedy jeden z dalších průsečíků sociální pedagogiky a subkultur. Mládež lze z hlediska psychosociálního spojit s obdobím dospívání a mládí. Dítě začíná dospívat v období pubescence, tedy mezi 12. a 15. rokem. V učebnicích vývojové psychologie je adolescence datována většinou od 15. do 20., někdy až 22. roku života (Vágnerová, 2005). Kvalitativně lze období mládeže vymezit přechodem mezi dětskou závislostí a relativní nezávislostí a svébytností dospělého (Smolík, 2010). Kvantitativní ani kvalitativní vymezení věku se nemusí přesně překrývat s věkem členů subkultur. Někteří začali k subkulturám inklinovat již v období prepubescence, jiní zůstávají aktivními členy i v období dospělosti. Mládež lze považovat za stěžejní věkovou skupinu v mnoha subkulturách. A právě mládež je jednou

z hlavních cílových skupin působení sociální pedagogiky. V užším smyslu se jedná o mládež ohroženou, v širším smyslu má sociální pedagogika působit obecně na utváření rovnováhy a rozvíjení vztahu jedince a prostředí.

Zaobírá-li se sociální pedagogika začleňováním jedinců do různých sociálních prostředí, pak je jejím dalším ústředním konceptem socializace, tedy mechanismus, který jedince do prostředí uvádí a stabilizuje ho v těchto prostředích. V subkultuře probíhá socializační proces prostřednictvím skupinových vlivů a požadavků na členy. „Patří k nim vytváření povědomí o cílech skupiny, jež jsou hodnoceny jako žádoucí, hodnocení a výběr prostředků, které jsou přípustné k dosažení těchto cílů, schvalování vybraných norem jednání a poskytování motivace jedincům k dosažení uznávaných cílů, vytvoření jistého vzoru chování a srovnávání konkrétních projevů s tímto vzorem, vytvoření souboru sankcí a odměn, jimiž je chování jedinců postihováno“ (Klapilová, 1996).

Předmětem sociální pedagogiky jsou také produkty socializace. V tomto případě zůžeme produkty socializace pouze na hodnoty, ke kterým se jedinci v punkové subkultuře socializují. Podle filozofického slovníku je hodnota „založena na vztahu mezi člověkem a jevy, věcmi, skutečnostmi. Hodnota není vlastností jevů nebo statků, nýbrž výsledkem vztahování se; hodnota je vyjádřením míry významu jakéhokoliv objektu pro člověka“ (Blecha a kol., 1998).

Subkultury, jako jiné sociální skupiny, jsou místem, kde si „jedinec vytváří obraz toho, jakým má být, kontroluje, aby tento obraz nebyl narušen, a tím jsou u něho vyvolávány hodnotící procesy, vytvářeny hodnotící vztahy“ (Nakonečný, 1995). Hodnoty lze třídit a hierarchizovat. U jedinců či skupin pak můžeme analyzovat uspořádání hodnot, tzv. hodnotové žebříčky, a také převažující hodnoty, tzv. hodnotové orientace. Účelem tohoto textu není hierarchizovat hodnoty v punkové subkultuře, nýbrž je utřídit do konzistentních kategorií. Inspirací pro tvorbu kategorií se stal zejména psychologický přístup Nakonečného (Nakonečný, 1995), filozoficko-terapeutický přístup Frankla (1996) a výstup faktorové analýzy Saka (2000), přinášející sedm obecnějších hodnotových orientací.

Dle Nakonečného (1995) se obvykle hodnoty dělí na materiální hodnoty (jídlo, bydlení, majetek, pohodlí), sociální hodnoty (láska, přátelství, spolupráce) a duchovní hodnoty (intelektuální, jako je pravda, morální, jako je nadosobní dobro, a estetické, jako je krása). Frankl (1996) dělí hodnoty na tvůrčí, zážitkové a postojoyé. Sak popisuje tyto obecnější hodnotové orientace: egoisticko-materialistická, profesně-rozvojová, reprodukční, globální, liberální, sociální, hédonistická (Sak, 2000).

V této práci jsou hodnoty utříděny do čtyř kategorií vzešlých z analýzy dat. V následující části je představena metodologie výzkumu a první výsledky, které výzkum o hodnotách v punkové subkultuře přinesl.

Metodologie výzkumu

K naplnění cíle byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, přičemž na počátku stála výzkumná otázka: **K jakým hodnotám se hlásí členové punkové subkultury?**

Vzorek byl konstruován skrze techniku sněhové koule a skrze další komunikační kanály. V jednom případě se informant přihlásil na inzerát. Vzorek tvoří sedm informantů, kteří se sami k punku hlásí nebo se k němu hlásili v minulosti. Přehled informantů přináší tabulka č. 1. Informanti se vzájemně neznají, kromě těch, které doporučila známá osoba. To lze považovat za výhodu, neboť kdyby vzorek tvořila uzavřená skupina, mohly by výsledky vypovídat pouze o specifikách této skupiny.

Tabulka č. 1: Přehled informantů

	Věk	Vstup do subkultury	Dokončené vzdělání	Pracuje / studuje	Hlásí se stále k punku?
Adam	32	15	SŠ – umělecké zaměření	pracuje	ano
Jarka	25	11–12	VŠ – bakalářské	pracuje	ano
Jaromír	26	14–15	VOŠ – sociální práce	pracuje	ano
Jura	20	13	SŠ – strojní	pracuje	ano
Marek	24	15–16	SŠ	studuje VŠ humanitního zaměření	ano
Petr	30	aktivní od 20 let, předtím sympatizoval	SŠ	pracuje	částečně, hlásí se k ANTIFA
Vítek	20	16	SŠ	studuje VŠ humanitního zaměření	ne, přešel k apolitickým skinheadům

Nástrojem sběru dat se stal polostrukturovaný rozhovor, který trval 1,5 až 2 hodiny. V první fázi jsem vysvětlila cíle výzkumu a podmínky anonymity. Po informovaném souhlasu mi bylo umožněno rozhovory nahrávat. Specifikem byl rozhovor s Jurou, který proběhl online přes ICQ.

Všech šest dalších rozhovorů bylo přepsáno, analyzováno technikou otevřeného kódování a jednotlivé kódy byly kategorizovány. Pro účely tohoto textu byla využita ve větší míře data od prvních pěti jmenovaných informantů. Vítek po krátké punkové éře přešel k apolitickým skinheadům. Pavel se hlásí k ANTIFA¹. Subkulturní kariéra těchto dvou informantů je specifická a zde slouží tito informanti spíše jako kontrastní případy.

¹ Organizace zabývající se propagačními, informačními a praktickými formami boje s neonacismem a ultrapravicí (www.antifa.cz).

Důležitým aspektem je vztah výzkumníka ke zkoumané realitě a způsob vstupu do terénu. Švaříček, Šeďová a kol. (2007) považují vstup do terénu za určitý zlom v celém procesu výzkumu. Právě způsob vstoupení do zkoumaného prostředí může ovlivnit přístup k datům. Důležité je také definovat roli výzkumníka, protože v kvalitativním výzkumu je výzkumník často považován za „výzkumný nástroj“ (např. Hendl, 1997). Do výzkumného prostředí jsem byla ve třech případech uvedena přes prostředníka, tedy osobu, která znala jak výzkumníka, tak i informanta. V dalších třech případech jsem použila techniku sněhové koule, kdy mi informanti doporučili své známé. Domnívám se, že takto vzniká jeden z předpokladů navázání důvěry. Auerbach a Silverstein (2003) považují techniku sněhové koule za základní ve studiu kulturní diverzity a přímo i ve studiu subkultur. Píší, že výzkumník musí začít kontaktováním členů subkultury, získáním jejich důvěry a navazováním dalších kontaktů na tyto osoby. Zmiňují také úskalí náhodného výběru ve výzkumu subkultur: „Členové subkultur nejsou jako hrášky v misce, které mají stejné vlastnosti a které můžeme vybrat náhodným výběrem. Takto by výzkumník potřeboval kontakty na všechny členy subkultury. Subkultura je spíše sociální síť, do které bychom neměli vstupovat náhodně“ (Auerbach a Silverstein, 2003, s. 18). Technika sněhové koule je tedy cestou řetězení, kterou výzkumník prochází.

V některých případech se informanti ptali na můj vztah ke zkoumanému jevu. Někdy po rozhovoru následovala volná diskuse nejen o punku. Osvětlit vztah výzkumníka ke zkoumanému jevu je třeba nejen ve vztahu k informantům, ale i ke čtenářům odborného textu. Nejsem členem punkové subkultury a jako osoba zvenčí jsem se prezentovala i informantům. Nicméně o subkultury se zajímám a částečně jsou pro mě volnočasovým prostředím. To se týká zejména punkových a metalových koncertů.

V neposlední řadě je třeba zvážit kritéria kvality realizovaného výzkumu. K naplnění kritérií kvality výzkumu byly využity tyto postupy (volně dle Hendl, 1997; Flick, 2007; Strauss, Corbinová, 1999; Švaříček, Šeďová a kol., 2007):

1. rozhovory se konaly v přirozeném prostředí informantů, nejčastěji v restauracích, které navštěvují nebo znají;
2. proběhl doslovný přepis nahrávek včetně intonace;
3. byly shromážděny terénní poznámky, a to jak při rozhovoru, tak i s krátkým časovým odstupem;
4. v textu jsou uvedeny přímé citace, které ukazují specifický jazyk informantů;
5. konzistence při kódování – výzkum kodovala jedna osoba, s časovým odstupem byla provedena revize kódování;
6. zahrnutí deviantních případů – osoby se specifickou subkulturní kariérou;
7. teoretická citlivost výzkumníka vycházející z dříve realizovaných výzkumů v subkultuře skinheads;
8. vědomí limitů vlastní práce.

Výzkum nevyovídá o punkové subkultuře jako celku, pouze nahlíží na hodnoty, které se u jednotlivců objevují a jsou jimi dávány do souvislosti s punkem. Vzhledem k probíhajícímu výzkumu a neukončenému vzorku nelze výzkum považovat za plně teoreticky nasycený. Nicméně řada kategorií se postupně sytí, jak ukáží některé citace, které zmiňují různí informanti.

Interpretace výsledků výzkumu

Následující kapitola přináší výsledky výzkumu. Je třeba si uvědomit, že se jedná o hodnoty v takové podobě, jak je popisují samotní informanti. Tyto hodnoty tedy představují součást konstrukce punkové ideologie z pohledu několika informantů. Vytváří „ideál“, který se ne vždy musí přesně shodovat s žitou realitou. Než představíme hodnoty, popíšeme některé faktory socializace do subkultury.

Socializace do subkultury

Nejprve nastíníme vstup jedinců do subkultury, čili vybrané aspekty procesu socializace. Vstup do punkové subkultury je pro většinu informantů spojený s obdobím pubescence, tedy kolem patnáctého roku. Je zřejmé, že je toto období charakteristické **vzdorem a revoltou**. Punk je jedním ze způsobů, jak revoltu vyhraněně vyjádřit: *Řekla bych, že asi taková ta revolta – to, že člověk chce dělat něco jinak. Prostě mně v těch 12 letech přišlo, že společnost prostě nefunguje tak, jak by měla. Vytáčelo mě, jak se chovají moji rodiče, jak se ke mně chovají lidi ve škole – prostě takovej ten autoritářskej přístup. A to, jak všichni dělaj prostě všechno stejně. Nosí stejný hadry, dělaj stejný věci, myslí si všechno stejnyho, a to, že ve škole lijou člověku do hlavy prostě nějaký názory, který pak všichni jakoby měli uznávat a který jsou svatý, to mě brozně vytáčelo.* (Jarka)

Jura zdůrazňuje punk jako cestu revolty velmi podobně: *Vždycky šlo o to se nějak vybrat od toho měřítkovskýho (pozn. průměrného) stylu života... Nosíš nějaký oblečení, který se odlišuje od ostatních, chodíš do hospod, kam by normální člověk nešel, tancuješ v rytmu, v kterým by ženská v lodičkách chvěpla.*

Ve vstupu do vrstevnického prostředí popisují informanti osobu **významného druhého**², tedy někoho, kdo je do subkultury uvedl. Nemusí to

² Ačkoliv Berger a Luckmann tento pojem užívají pro vysvětlení primární socializace, v určité modifikaci jej lze použít i při interpretaci socializace do subkultury. I zde se totiž setkáváme s někým, kdo jedinci nový svět subkultury „zprostředkovává a v průběhu tohoto zprostředkovávání jej pozměňuje“ (Berger, Luckmann, 1999, s. 130). Zásadní rozdíl oproti procesu primární socializace je v nabytých zkušenostech, díky kterým může

být jen spolužák nebo kamarád. Ve výpovědích informantů se objevovala i starší blízká osoba. Pro Juru touto osobou byl o osm let starší strýc. Jarku k punku nasměroval nejprve spolužák půjčováním kazet skupiny *Visací zámeček*, hlouběji ale do subkultury pronikla skrze starší kamarádku, která pracovala na SVP³. Pro Jaromíra to byl o čtyři roky starší vedoucí modelářského kroužku: *Vypadal prostě jinak a měl mikiny Sex Pistols a Exploited a kolem ruky řetěz a všdycky z něj smrděly cigarety. Pak jsme byli na táboře a on tam byl, a pak jsme tak nějak, no, on popíjel, pak nás jako přizýval, ať popijeme taky s ním. A tam mi dal nějaký tenkrát samozřejmě kazety ještě, že jo.* Adam shledává ve svém vývoji významnou roli starších bratrů, kteří ho naučili poslouchat od sedmi let heavy metal. Ve vstupu do subkultury se tak objevuje alternativa pedagogického vztahu – starší osoba, byť věkově blízká, vzbuzuje zájem o subkulturu a někdy i jedince do subkultury uvádí. Můžeme tak zaznamenat **proces identifikace** s touto osobou. Identifikace je však pouze prvním stavebním kamenem subkulturní kariéry. Jakmile se jedinec do prostředí socializuje, tato osoba ztrácí na významu a dominantní začínají být vrstevnické vztahy. Typickým příkladem je Jura, pro kterého po vzbuzení zájmu o subkulturu tvoří hlavní okruh sociálních kontaktů v subkultuře kapela složená z vrstevníků.

Přijetí vrstevnickým prostředím je důležitým faktorem stabilizace jedince v subkultuře. Vítek se o punk zajímal pouze individuálně, nikdy se nesocializoval do punkové subkultury a záhy ji také opustil, když si našel kamarády mezi skinheady tradicionalisty⁴. Samotný vztah k ideologii nelze však opomíjet. Pavel žil anarchoautonomním přesvědčením poměrně dlouho sám, navazovat kontakty se mu dařilo až později.

Jakýmsi symbolickým nosičem obsahu subkultury, který lze předávat, jsou **hudební kazety**. Informanti své začátky v subkultuře vztahují k nějaké kazetě a k někomu, kdo ji jim předal. Doba, kterou informanti popisují, je však charakteristická absencí masového využívání internetu⁵, proto má předávání hudebních nosičů významné postavení.

Zajímavým faktorem socializace je i vliv **rozpoznání příslušnosti k subkultuře oficiálními agenty sociální kontroly**. O agentech sociální kontroly hovoří například Hrčka (Hrčka, 2001). Agenti sociální kontroly rozpoznají a označují deviantní chování (pozn. deviaci zde vnímáme jako pojem hodnotově neutrální), mají tak potenciálně vliv na další vývoj deviantní kariéry jedince, resp. na vznik sekundární deviace (založené na základě

jedinec to, co je mu předáváno, konfrontovat, a také ve vztahu obou aktérů. Zatímco pro dítě je významný druhý autoritou, kterou nemůže samo volit, v procesu vstupu do subkultury je významný druhý vybranou osobou a vztah mezi nimi je partnerský.

³ Středisko výchovné péče. Jarka byla klientkou SVP.

⁴ Pozn. apolitičtí skinheadi.

⁵ Nejčastěji se jedná o druhou polovinu 90. let.

prvotního označování). Mohou jimi být policisté, soudci, lékaři (zejména psychiatři), ale i sociální pracovníci či učitelé. Informanti se nejčastěji setkali s rozpoznáním příslušnosti k subkultuře od policie. Jaromír popisuje, jak legitimování příslušníků subkultury policisty může působit jako posilující faktor: *Tak to jsme se pak jako cítili jako ty nejdrsnější z nejdrsnějších, že (pousměje se) že po nás policajti chbou takhle občanky, aniž bysme cokoliv provedli.* Tato perzekuce paradoxně v počátcích přináší jedincům pocit uspokojení, neboť potvrzuje rebelský úspěch. Odlišnost byla rozeznána a vyvolává u většinové společnosti obavy. Z tohoto úhlu pohledu tak bylo dosaženo rebelského cíle.

Nicméně ve zpětném pohledu tuto prvotní revoltu vidí informanti většinou jako „telecí léta“. Velmi záhy začínají informanti bádát nad tím, co se za punkem skrývá. Právě zde začínají pojmenovávat hodnoty v punku, které se stávají součástí jejich hodnotového žebříčku.

Tvořit, neublížovat, nebromadit a bavit se

Hodnoty zde jsou prezentovány ve čtyřech skupinách. První tvoří kreativní hodnoty, které jsou spojeny jak s tvůrčími počiny hmotného i nehmotné kultury, tak i s kritikou společnosti a sebe sama. Ta je zde pojata jako součást kreativní mentální aktivity. Druhou skupinu tvoří sociální a environmentální hodnoty. Ty často vycházejí z kritiky společnosti. Třetí skupinu tvoří materiální hodnoty, které vypovídají o roli práce a peněz pro příslušníky subkultury, ale také o tom, zda je možné aktivity v subkultuře zpeněžit. Čtvrtou skupinu tvoří hodnota zábavy.

a) Kreativní hodnoty

Kreativní hodnoty zde zahrnují široké spektrum aktivit od umělecké tvorby přes reflexi společnosti až po vlastní společenskou angažovanost. Jedná se tedy o kreativitu materiální i intelektuální, uměleckou, společenskou či politickou. Kreativní hodnotou tak může být booklet CD, dobře odehraný koncert, vlastnoručně vyrobená skříňka, ale i aktuální společenské povědomí a snaha reagovat na ně v individuální životní dráze.

Zejména u aktivních muzikantů v kapele se vyskytuje potřeba tvořit. Marek hovoří o **hodnotě tvořivosti** skrze psaní textů pro svoji kapelu: *Snaha vytvořit si něco vlastního, to je pro mě takový ten kreativní náboj.* (Marek)

Undergroundová produkce je celkově typická principem „udělej si všechno sám“, a tak se například tvorba CD stává komplexním úkolem: *My nejsme propagováni vlastně skoro žádnýma nahrávacíma společnostma nebo něčím takovým, takže co se týče... booklety a cokoliv, co patří jako na CD, tak si ty lidi musí udělat sami. Včetně grafické úpravy a všebo.* (Adam)

Adam se angažuje umělecky nejen skrze hudbu: *Skládám básničky, maluju obrazy.* Na otázku, zda jsou jeho obrazy spojené s punkem, odpovídá, že jsou

punkové tím, že je maloval punker. Punkové výtvarné a slovesné umění je spojováno se svobodou uměleckého projevu a využívání nekomerčních kanálů, stejně jako je tomu u hudby. Pořádání koncertů je opřeno o hodnotu neziskovosti, která je níže popsána v subkapitole věnované materiálním hodnotám. V neposlední řadě je s tvořivostí spojena i úprava životního prostoru: *Můžu jet do IKEA, koupit si všechno, co mají všichni ostatní, ale taky můžu udělat, že si to vyrobím, nalakuju, udělám podle svého.* (Jarka)

Kreativita je také popisována ve způsobu myšlení a v pohledu na společnost. V této části je zmiňována **hodnota nekonformního myšlení** spíše než nějaký konkrétní myšlenkový postup či obsah. Jedná se tedy o svobodné a inovativní myšlení mimo zaběhnuté stereotypy. Jaromír popisuje „jinakost“ u pohledu na svět skrze punk, možnost vidět nové věci a přemýšlet o známých věcech novým způsobem: *Víc a víc jsem se o to začal zajímat, už to nebyla jenom ta hudba, už to byly aji ty názory... začal jsem v tom vidět tu filozofičtější stránku tý věci. Jsou kapely, který jsou punkový v tom, že vypadaj jak vagusáci, umí tři akordy, zařvou čtyřikrát anarchie, zazpívají vo pivo... a pak jsou kapely, kterým jde o něco víc, který na něco poukazujou. Jo, že to berou blonběji a vůbec to nejsou blbosti. To, co ty lidi říkaj, aspoň si člověk utříbí myšlenky a přijde na nějaký nový souvislosti, který by bez toho třeba neviděl.*

Právě rigidní myšlení mnohé informanty popuzuje: *Je to o těch stereotypch... není možný, abychom v bytě měli tři psy, jak to tady bude vypadat, jak to, že nemáme prostě normální postel a takový, prostě, nad kerejma člověk aš žasne, že to někoho zaráží.* (Jarka)

V tomto smyslu může být punk prokreativním faktorem, který umožňuje **překročit stereotyp** vidění a žití světa. Jedná se ovšem o překročení spíše v dílčích aspektech, jako je například neobvyklé zařízení domácnosti či prosazení se na hudebním poli bez finančního zázemí.

Na to, že věci mohou být jinak, než je běžným zvykem, informanti poukazují i svým vzhledem. Ten podle informantů slouží jako nástroj jakési osvěty, ve smyslu: *i člověk s růžovou hlavou může být normální* (Jarka). Samozřejmě vzhled plní také provokativní funkci a je symbolem punkové rebelie.⁶

Nekonformní myšlení se zakládá na **kritické reflexi společnosti**. U řady informantů souvisí vstup do subkultury s nespokojeností se světem. Tuto reflexi společnosti lze chápat jako tvůrčí mentální aktivitu, která značí zájem

⁶ Míra radikality vzhledu se liší u jednotlivých informantů, mnozí spojují tento výstřední vzhled zejména se začátky v subkultuře. Někteří od radikálního vzhledu zcela upustili. Rází v oblasti vzhledu minimalistické pravidlo „alespoň jeden prvek subkultury“, tedy neoblékají se celkově výstředně, ale používají alespoň placku či okovaný pásek, který je se subkulturou spojuje. V rozporu s výzkumem Kosíkové (in Kubátová, 2010) je tvrzení, že oblečení má být co nejvíce špinavé. Informanti se vymezují vůči tzv. špinavým punkáčům.

o společenské dění a u některých potřebu „měnit svět“. *Začala jsem se zajímat o různé věci, jako jsou ty práva zvířat a tak. A začala mě štvát spousta věcí. Přemýšlela jsem nad tím, jak to udělat jakoby jinak.* (Jarka)

U některých informantů se návazně na tento proces rozvinula **kritická sebereflexe**. Jarka posun od kritické reflexe společnosti ke kritické sebereflexi dále popisuje následovně: *Takže nezakrsnout v nějakým svým stereotypu, kdy člověk nadává na společnost, ale taky pro to něco udělat. Jo, to znamená ŽÍT TAK. A ne prostě jenom jakoby chodit na koncerty, mít nějaký hadry a nadávat tam u piva já nevím na co. Jako to jsou takový drobnosti, na který třeba naráží člověk dnes a denně... at' už je to to, že třeba nejí maso... já nevím... člověk se zajímá o ty práva zvířat, který jsou s tím spjatý... Stejně tak jako ta ekologie a nějaký chování se ke životnímu prostředí... Je to prostě o tom jakoby nepodřít se té většině, mít pořád svůj názor...kriticky jakoby uvažovat nad tím, co ti... jakoby cpou ti lidi do hlavy... a nepřijímat takový ty jednoduchý řešení, který přijímá většina, ale nejsou prostě v pořádku. Takže je to celý prostě o tom jakoby neustále přemýšlet a konfrontovat to, co k tobě přichází, a dělat si na to svůj názor a žít si prostě po svém.* (Jarka)

Stejný posun lze shledat i u Marka: *Jako takhle, on je kritický pohled, že prostě člověk zjistí, že jo, punk znamená nesnášíme nácky, blablalba, ale pak jakoby kritický pohled myšleno v tom smyslu, že se dívám i kriticky na sebe. Tak to si myslím, že jakoby hodně věci mně takhle otevřelo oči, jestli to tak teda nezní blbě.*

Marek dále pokračuje a popisuje punk v podstatě jako **životní morálku**: *Vadí ti nácci, vadí rasismus, tak se prostě snažit ho nepěstovat v sobě, jo, snažit se nepodporovat, nepřijímat ty sračky z médií, který jsou tím prostě nasáklý implicitně. Nebo prostě vadí ti testování na zvířatech, tak prostě nekupovat Gillette, jo a podobně. Je to taková implementace jako morálky do toho snažení.* (Marek)

Právě přijetí nové morálky vztahuje hodnoty v punku do individuálního hodnotového žebříčku. Z kritické reflexe společnosti a sebereflexe, kterou informanti prošli, vyplývá hodnota **vlastního názoru a angažovanosti**. *Díky tomu jsem se stal vlastně veganem, díky tomu jsem... vlastně mám názory na politiku nebo na ten svět, jaký mám.* (Jaromír)

Angažovanost je však vnímána především v rovině individuální. To znamená žít vlastní život podle punkových hodnot. Informanti nemají primární zájem hromadně působit a ovlivňovat druhé. Tento zájem projevil výrazně pouze Pavel, který se hlásí k ANTIFA.

At' už se jedná o hmotnou nebo nehmotnou kulturu, zde rozšířenou i o kritické myšlení, tvořivost je vysoce ceněna: *Člověk by měl vynikat tím, co udělal jinak a vyšlo to, co objevil.* (Jura) Punk se pak vymezuje oproti hlavnímu proudu také tím, že v něm jde o *nepřebírání nějakých hodnot a myšlenek někde z venku, ale snaha vytvořit si něco vlastního.* (Marek)

Punková tvořivost zde byla pojata velice široce. Je zřejmé, že tvořivost se vyskytuje i mimo punk. V punku je typická kritikou, výstředností, nekomerčností, improvizací a implementací do každodenního života.

b) *Sociální a environmentální hodnoty*

Další hodnoty se vztahují ke společnosti, od makrosociální po mikrosociální úroveň. Významné místo také zauímají hodnoty ve vztahu k živé a neživé přírodě. Ty jsou zde označeny jako environmentální hodnoty.

Punk, to byla čistě myšlenka svobody. (Vítek) Co si ale lze pod takto obecným tvrzením představit? Svoboda jako stěžejní koncept punkové subkultury prolíná výše zmíněným uměleckým projevem, který je nezávislý na velkých nahrávacích společnostech i aktuálních společenských trendech. Svoboda je ale také sociální hodnotou. Informanti shledávají život v dnešní společnosti jako nesvobodný, což připisují životu ve stereotypech, konzumu, ale i politickému systému. *Všechny ty kroky, který dělá vláda, to má nějaký smysl v rámci manipulace s lidma. Myslím si, že je to o tom, aby ty lidé měli jakoby pod palcem, nějak organizovaný.* (Jarka)

Prolínají tedy punkem myšlenky anarchismu? K anarchismu se přímo hlásí pouze Petr, představitel ANTIFY: *Já budu mluvit za sebe, ale v podstatě jakoby ten základ, který brání plné emancipaci lidí, hlavně spočívá v té hierarchii, která je uměle udržovaná. Hierarchii prostě politické moci a peněz. Takže rozměňování té hierarchie maximálně. My se o to snažíme budováním naší organizace, ve které prostě tyhle principy fungují. Funguje tam princip solidarity, princip kolektivního rozhodování a jsme schopni bez nějaké mzdy a bez toho, aniž bychom potřebovali mít jeden druhýho na povel fungovat a dělat nejrůznější věci.* (Petr)

Ostatní se snaží skloubit svobodu se svým životem ve společnosti, kterou považují za více či méně demokratickou: *Opravdověj anarchista je málokdo. Protože abych přežil, tak se musím začlenit do toho demokratického světa.* (Jura)

Jarka hovoří o otrocích manipulace a konzumu: *Nemusíš být závislej na tom, kdo ti co navykládá. A nejseš tím otrokem, protože spousta lidí přijímá takový ty jednoduchý řešení, konzumuje všechno, co k člověku přichází. Nicméně absolutní svoboda je nejen podle Jarky utopií: Pokud bych opravdu chtěla být úplně svobodná, tak bych se musela odstěhovat, támhle jít někam do lesa a začít žít úplně jinak. Ale stejně, ta společnost zasahuje do všeho, takže aspoň nějaký kompromisy tam být musí, takže člověk v této společnosti stejně nikdy svobodnej úplně nebude.* (Jarka)

Svoboda v punku je tedy vztažena spíše k individuálním životním drahám než k velkým sociálním projektům. *Potřebu měnit svět? To jsem nepociťoval,* říká Marek. Svoboda tedy znamená vymanění se z konzumu, uměleckou tvorbu a experimentování s vlastním vzhledem.

Punkovou „ideologii“ prolíná **hodnota rovnosti a tolerance**. Jak je na tuto hodnotu nahlíženo samotnými informanty, bylo zjišťováno skrze otázky k menšinám, jako jsou Romové či ženy (ženy skutečně tvoří v subkultuře menšinu), ale i směrem mimo subkulturu, tedy k majoritní společnosti.

Ukázka č. 1:

Tazatelka: *Může být punkáčem cikán?*

Jaromír: *No dokonce tady v Brně i dva znám. To je asi jak s téma ženskýma. Prostě je to člověk jako každěj jinej. Tady zas v tom punku, nebo v tom... mezi téma lidma, mezi kterýma se pohybuju já, na tom je vynikající to, že tady můžeš být, jakěj chceš. A všichni tě berou úplně stejně. Jo, můžeš mít jednu ruku, nikdo na to nebude poukazovat, nebude tě kvůli tomu ani jakoby upřednostňovat.*

Tyto hodnoty se týkají subkultury jako takové. Toleranci ale vyjadřují informanti k těm, kteří stejné hodnoty neuznávají. Příkladem může být Jaromírovo veganství: *Já si rozhodně nedám na svědomí to, že já třeba, ač su vegan, tak bych zakázal jezení masa, tak si nedám na svědomí to, že prostě musíš někomu něco vnucovat.* (Jaromír)

Jedinou skupinou, vůči které je vyjadřována netolerance, jsou extrémně pravicoví skinheadi. Nastínili jsme zde samozřejmě rovinu proklamovanou. Řada dalších výroků ukazuje, že realita subkultury je mnohdy poněkud odlišná. Někteří informanti přiznávají zášť vůči Romům, rasismus nebo diskriminaci ve smyslu jakéhokoliv rozlišování však v rétorické rovině zcela odmítají. Zajímavá je také situace dívek v subkultuře, kdy informanti označují subkulturu jako maskulinní. Může to být nezájmem dívek o tuto subkulturu, ale také nedostatečnou otevřeností subkultury vůči dívkám v reálném životě. Rétorická rovina punku se tak ne vždy překrývá s žitou realitou spojenou s individualitami v subkultuře.

Hodnota přátelství je součástí punkového kodexu. Kodex punku popisuje Jura jako „*přátelství, čest, hudba a holky*“. První dvě hodnoty můžeme chápat jako sociální, druhé dvě by spadly do poslední kategorie – zábava. Adam dokonce ve svém žebříčku hodnot staví přátele nad punkovou subkulturu: *Podle mě je důležitý obklopit se hlavně kamarádama a přáteli, a jakože ten punk může být podle mě drubořadej.* (Adam)

Přátelství se udržuje na bázi společných aktivit, zájmů a kulturních akcí. *Já mám kámoše, se kterejma jsem se pět let neviděl, protože mě nebaví ty jejich kulturní akce, grilovačky.* (Marek) Přestože se punkáči nevyhýbají kontaktům mimo subkulturu, většinou tato přátelství utlumují: *Když se v té komunitě pohybuješ dejme tomu 16, 17 let, tak stejně pak přijdeš na to, že v podstatě jiný lidi neznáš.* (Adam)

Zmiňována je také **hodnota smysluplnosti a pomoci**. Smysluplnost nikoliv individuální, ale ve vztahu k druhým lidem, proto je spojena s pomocí a řazena mezi sociální hodnoty. Pro Marka jsou součástí punku projekty, které označuje jako smysluplné: *Jednu dobu jsem měl projekt „Close to“, to je projekt, který spočívá v tom, že mladí lidé, co měli autobaváři, chodí po školách a vykládají, co prožili, jakoby je tam nějaký to působení na ty mladý řidiče, nějaký psychologický přesah a tak.* (Marek)

Jarka hodnotu smysluplnosti a pomoci spojuje se svým působením v sociální práci, které je popsáno v materiálních hodnotách. Smysluplnost a pomoc se vztahují nejen k lidem, ale i k živé a neživé přírodě. Punkovou subkulturou výrazně prolínají **environmentální hodnoty**: *Já jsem třeba neaktivní člen Svobody zvířat. To znamená, že platím příspěvky, ale že bych se nějak angažoval, to ne.* (Marek) *Já třeba chodím jednou ročně na demonstraci, aby auta neprojížděly Brnem, aby bylo víc parků, dětských hřišť a podobně.* (Adam)

Celkově je zmiňována potřeba šetrnosti k přírodě, nesouhlas vůči vykořisťování přírody člověkem a nehumánnímu zacházení se zvířaty, zejména na jatkách. Konkrétně se tato hodnota projevuje v životě informantů zejména vegetariánstvím: *Od těch patnácti jsem přestala jíst maso a začala se zajímat o různé věci, jako jsou ty práva zvířat.* (Jarka)

Marek a Jarda jsou dokonce vegany: *V těch osmnácti jsem býval vegetariánem čistě z etických důvodů. A pak jsem přešel k tomu veganství. Veganství je teprv, jakoby když chceš ne ty zvířata zubíjet, ale jakoby i neterorizovat a nežít z jejich utrpení.* (Jaromír)

Punková subkultura je pro některé také spojena s péčí o psy. Z informantů o tomto často hovořila Jarka: *Vždycky máme víc těch psů. Bereme si většinou týraný nebo z útulku.* (Jarka)

Sociální a environmentální hodnoty se nacházejí jak v rovině ideologické, tak i v rovině žité. Hodnoty svobody, tolerance a pomoci jsou vztahovány nejen k lidem, ale i ke zvířatům. V žité realitě se projevují u některých vegetariánstvím nebo veganstvím, nekupováním výrobků testovaných na zvířatech, péči o psy z útulku či přihlášením se k veřejným akcím ekologického charakteru.

c) Materiální hodnoty

Tvorba i jiné aktivity v subkultuře jsou svázány s **hodnotou neziskovosti**. Jaromír pořádal dlouhá léta koncerty punkových kapel, o kterých se vyjadřuje takto: *Děláme to jenom tak... tam není apriorně, že by člověk chtěl vydělat pět litrů, my jsme to teda spíš dělali tak jako pro sebe než pro peníze. Takže jsme bývali vod pěti tisíc v mínusu. Nejvíc jsme vydělali asi každých osm kil.* (Jaromír)

Neziskovost zdůrazňují i další informanti zejména v solidaritě kapel, které se bez většího finančního zázemí vydávají na turné na základě pozvání jiné kapely, v pořádání festivalů bez reklamy, kde kapely hrají zdarma, ale i v hudebních nahrávkách, které jsou volně dostupné na internetu. Toto je právě vymezením se vůči mainstreamové kultuře a dle slov informantů ukázkou toho, že kulturu lze tvořit i bez velkého finančního zázemí a intervence velkých organizací.

Samotná komercializace punku je kontroverzní otázkou. Na jednu stranu je zdůrazňována neziskovost v pořádání koncertů a v hudební tvorbě. Na druhou stranu jsou uznávány některé komerční punkové kapely a některými je schvalováno **punkové podnikání**, tedy vydělávání si punkem: *U ně-*

kterých lidí se setkáš s tím, že je to jakoby v rozporu, že proč by na tom punku vydělávali. Já si myslím, že když je někdo chytrý natolik, že na tom vydělá, tak ať si na tom vydělává. Co je špatnýho na tom, že si třeba koupím tričko s nějakou kapelou? (Adam)

Práce je pro informanty důležitou hodnotou, spíše než zisk a kariérní růst je ale zmiňována její smysluplnost. Například Jarka se snaží vyznávat svoje hodnoty přímo v rámci profese: *Já nevím, já jsem si řekla, že... kdysi... že když už prostě musím chodit do té práce, musím si vydělávat ty peníze, abych vůbec přežila, tak že prostě budu dělat tu sociální práci. Budu prostě pomáhat těm lidem, budu dělat sice za úplně minimální mzdu, ale budu dělat to, co mě baví.*

Jura naopak říká, že vydělávat peníze není v rozporu s punkem: *Proč bych měl mít málo peněz, když hodně pracuju?* Pro Juru je práce spíše oddělenou oblastí nezávislou na punkové subkultuře. V oblasti materiálních hodnot se tedy nejedná o odmítnutí práce a peněz, ale spíše o důraz na **nemateriální hodnoty**: *Může to být o celým přístupem, jo... Že tady nebudou si kupovat prostě drahý věci, který nemaj smysl, ale budou radši prostě pomáhat a přemýšlet... já nevím... v rámci... čehokoliv dalšího... Jo? (Jarka)*

Jako nemateriální hodnoty můžeme chápat i výše uvedené kreativní, sociální a environmentální hodnoty. Práce je tedy důležitým aspektem v životě informantů, bez které si nedokáží představit fungování ve společnosti. Někteří se snaží vyznávat svoje hodnoty přímo v práci (Jarka), pro jiné je vyznávání těchto hodnot spojeno především s aktivitami v subkultuře, jako je pořádání koncertů či jiná tvorba.

d) Hodnota zábavy

Z výše uvedeného se může jevit punk jako složitý hodnotový systém. V této kapitole nabízíme ještě jeden pohled na punk – mnohem jednodušší, avšak neméně důležitý. Punk lze také chápat jako zábavu, jako volnočasovou aktivitu, v jazyce hodnotových orientací dle Saka (2000) jako hédonistickou hodnotovou orientaci.

Ti, kteří punk nevyznávají jako životní styl, ale vstupují do něj třeba jen pro pobavení o víkendech, nejsou považováni za plnohodnotné členy subkultury: *Spousta mladejch tam chodí, protože se můžou jít vožrat, vypadat trochu jinak, myslí si, že je to frajeřina, moc v tom nehledaj. Nějakej ten víkend s punk mě nezajímá, neoslovuje, nemám si s nima co říct. (Adam)*

Nicméně i pro informanty, kteří sami sebe považují za punkáče, nikoliv jen „návštěvníky“ v subkultuře, je punk v mnohém především zábavou, prostředkem relaxace, způsobem trávení volného času a navazování kontaktů. Zejména kapely neaspirují na profesionální hudební dráhu. Dělejí to často proto, že je to „baví“. Také texty nemusí být vždy společensky angažované: *Jsou to texty o zábavě, o různých věcech, co máme rádi (song Pivo, řízký, rock'n'roll) nebo třeba song o pornoherečce, nebo třeba o tom, jak se Stříborukej Edward vrátil mrtvej a všechny zmasakroval. (Jura)*

Na první pohled se může tato hodnota jevit jako kontrastní vůči výše popsaným hodnotám. V jiné perspektivě je však hodnotou doplňující mnohoúčelnost subkultury.

Druhá strana mince

Z výše uvedeného se může jevit punkové prostředí jako zcela optimální prostředí pro vývoj jedince i pro společnost. Je to dáno zejména tím, že informanti popisují ty aspekty subkultury, kterými legitimizují její význam. V punkové subkultuře se vyskytují i hodnoty, které bychom mohli označit jako odchylné od normy, které mohou být patologické pro jedince i společnost. V poslední kapitole tedy naznačíme dvě kategorie hodnot – **hodnoty částečně zamlčované a hodnoty připisované „těm druhým“**. Některé z těchto hodnot můžeme chápat také jako extrémní pól hodnoty zábavy.

Zejména hodnoty částečně zamlčované je obtížné odhalit skrze verbální data získaná z rozhovorů. Výzkumník může vycítit, že se zamlčovaná hodnota vyskytuje, avšak není-li pojmenována, nemůže ji uchopit a analyzovat. V této kategorii by napomohl sběr dat skrze pozorování, který se pro mě v budoucnu pravděpodobně stane nástrojem triangulace metod. Hodnoty zamlčované jsou v tomto smyslu nenasycenou kategorií. Mnohem více připisují informanti negativní jevy „druhé části“ subkultury, kterou nazývají „špinaví punkáči, socky, punkáči od Tesca“. Tyto punkáče spojují s konzumací návykových látek, vyloučením z trhu práce a s celkovým sociálním vyloučením. Tito „druzí punkáči“ jsou informanty negativně hodnoceni, neboť dle jejich názoru zhoršují pohled většiny na celou punkovu subkulturu a také samotné subkultuře dle jejich slov nijak nepřispívají.

Mezi zamlčované hodnoty lze řadit **hodnotu bojovnosti**. Informanti deklarují subkulturu punk v souhrnu jako neagresivní. Z mnohých historek je však zřejmé, že se agresivita v subkultuře vyskytuje. Nejčastěji ve spojení s ultrapravicovými skinheady, kteří jsou popisováni jako útočníci. Jura říká: *Nebyly to nějak agresivní útoky, vždycky proti mně šli tři (pozn. „näckové“) a měli poznámky typu – to je fešák, nebo koukej na toho... občas nějaký strčení. Zase jsem si to nenechal líbit všechno. Nicméně do bitek se většina informantů zapojila. Rozdal jsem těch ran spoustu, spoustu jsem jich schytil, to k tomu prostě patří.* (Jaromír) Nejčastěji hovoří o brněnském Hlavním nádraží jako o bitevní aréně 90. let. *Když jsem se k tomu dostával, tak v Brně to neonacistický hnutí bylo hodně silný a třeba velmi těžko se dalo jezdit rozjezdem přes Hlavní nádraží, aniž by člověk nedostal, takže jsem se bál.* (Petr)

V souvislosti s agresivitou se vyskytuje **hodnota oběti**. *Čekal jsem na rozjezd a najednou vyběhla jakási banda, hafo lidí, zařvali jedna, dva, tři. No a až jsem se*

probral trošku, tak jsem se dobelhal na úrazovku⁷ a tam si mě rovnou nechali. Prej otrés mozku. (Adam)

Informanti popisují sebe nebo své přátele jako oběti útoku. Tento popis může dodávat význam členství v subkultuře, ať už obětováním se, vymezením nepřítelů či silnými zážitky vztahujícími se k subkulturní příslušnosti. Bojovnost je hodnotou ve smyslu nabývání významu. Zatím nabízíme jen konstatování, že se vyskytuje, že má nějaký význam. Jejímu popisu je však třeba dát širší prostor v dalších bádáních.

Částečně lze mezi zamlčované hodnoty řadit **hodnotu volného užívání návykových látek**. Přestože se většina informantů od drog distancuje, jejich přítomnost v punkové subkultuře informanti shodně potvrzují.

Jarka sama přiznává, že **tvrdé drogy** vyzkoušela, ale vztahuje tuto zkušenost k období před svojí „punkovou érou“. Marek zmiňuje přítomnost dalších drog v subkultuře: *Nějaké prostě hulení, to je fakt taky jenom úplně občas. Myslím si, že někteří, někteří třeba, že někteří mí kámoši se dostali ke kokainu jako jo, ale to je asi tak jakoby drabá a nedostupná droga, že, nějak se k tomu nevrací, ale někteří prostě... žrali nějaké houby...* (Marek)

Za nutnou součást punku však Marek drogy nepovažuje. Vesměs se informanti shodnou pouze na přijatelnosti **marihuanu**. Odlišným případem je Adam, který hovoří o tom, že užívání návykových látek není kategorií zamlčovanou, nýbrž naopak otevřeně deklarovanou: *Mezi punkáčkama se o tom, je o tom jako většina lidí schopna diskutovat, a říct jako jo, bral jsem drogy, tam jsem si dal třeba čaru heroinu, tam jsem si dal čaru perníku nebo šnupl jsem si kokain. Tak možná proto se poukazuje na ty punkáče, že jsme feťáci. Ale jenom proto, že jsme o tom ochotni otevřeně mluvit.* (Adam)

Samozřejmě výsadní postavení má legální droga – **alkohol**. *Ale říkám: alkohol, cigarety k tomu patří v hodně velké míře, prostě nedokážu si představit koncert bez alkoholu. Neznamená to, že se všichni ožerou jak dobytci, ale prostě všude se pije... Je to taky... jedno z těch pojitek krom ty budby je ten alkohol...* (Jaromír)

Hodnota volného užívání návykových látek je připisována často „těm druhým“ punkáčům: *Ale jinak si myslím – v rámci toho punku, že ty drogy tam jsou, to je pravda. Ale spíš jakoby v takové té části právě takových těch pouličních pankáčů, jestli se jim tak vůbec dá říkat – takovým těm lidem u Tesca, co prostě se za to spíš schovávají, jo schovávají za to, že se můžou válet někde na ulici a já nevím, berou jako punk to, že jsou svobodní tým, že nic nemají a žijí je ulice, jo, což si myslím, že je naprosto scestný...* (Jarka)

Informanti tuto skupinu označují za pseudopunkáče, kteří punku obstarávají negativní nálepky: *To jsou lidi, kteří jsou té scéně na obtíž, si myslím, že to jsou ti, kteří dělají ty průsery, který jsou vidět, když jsou někde televizní kamery.* (Jaromír)

7

Pozn. brněnská Úrazová nemocnice.

Negativně pocit'ují informanti i záměnu nezajímavým publikem s touto druhou skupinou: *A ty lidi vidí, že vypadám jakože stejně* (pozn. na základě oblečení: maskáče, metalový triko, křivák). *Oni nevidí ten rozdíl, že já su úplně někde jinde, že su čistej, voholenej a nepatřím k nim. Tak to mi vadí, pohledy těch lidí, prodavačka na všechny milá, usměvavá, pak tam přijdu já a ona mně ani dobrý den neřekne.* (Jaromír)

„Těm druhým“ punkáčům je tedy připisována drogová závislost, nedbalost o zevnějšek, vyčlenění se z trhu práce, svoboda bez zodpovědnosti a celková sebedestrukce. Objevuje se tedy členění punkové subkultury na punkáče socializované a punkáče nesocializované do majoritní společnosti.

Shrnutí výsledků a závěr

Jak uvádí Hodkinson (2002), subkultury ovlivňují každodenní život jejich členů, přičemž tento vliv bude spíše než několik měsíců trvat několik let. Utváří se v nich hodnotová orientace, která se může stát trvalou charakteristikou hodnotových žebříčků těchto jedinců. Z toho vyplývá zájem sociální pedagogiky o toto význačné prostředí a snaha zachytit hodnoty, ke kterým se mladí lidé v subkulturách socializují.

Členové punkové subkultury se hlásí ke kreativním hodnotám, mezi které je řazena tvořivost a nekonformní myšlení. Z toho vyplývá i hodnota vlastního názoru a angažovanosti. Dále k sociálním hodnotám, kde hodnotu svobody chápou jako individuální, kterou mohou realizovat ve svojí životní dráze, nikoliv jako sociální projekt, kterým by mohli měnit kritizovanou společnost. K sociálním hodnotám patří hodnota rovnosti a tolerance, hodnota přátelství a také smysluplnosti spojované s pomocí druhým. Neméně významné jsou environmentální hodnoty, zaměřené na živou i neživou přírodu a některými vztažené do životního stylu skrze vegetariánství nebo veganství. Třetí skupinou jsou materiální hodnoty, v jejichž rámci informanti neodmítají práci ani peníze, i když tyto hodnoty nepovažují za sěžejní. Zdůrazňován je i princip neziskovosti. Čtvrtou skupinou je hodnota zábavy.

Výzkum také hledá hodnoty skryté. Ty jsou rozděleny na hodnoty částečně zamlčované a hodnoty připisované „těm druhým“. Pro jejich obtížnou odhalitelnost se jedná spíše o naznačení pole pro další bádání v subkultuře.

Zmíněné hodnoty jsou typické pro zkoumanou subkulturu, do značné míry jsou také součástí majoritní společnosti. Subkultura tak odpovídá v tomto aspektu jednomu z definičních znaků, že je tedy odlišná od majoritní společnosti (výběrem hodnot a jejich uspořádáním), zároveň je však součástí majoritní společnosti (nejedná se o hodnoty přímo konfliktní). Výsledky analýzy hodnot jsou také v souladu s Hodkinsonovým tvrzením,

že ani nejvíce zapálení členové subkultur nejsou izolováni od ostatních priorit a zájmů (Hodkinson, 2002). Předchozí řádky ukázaly členy subkultury jako osoby integrované do majoritní společnosti skrze trh práce, vzdělávání či sociální vazby. Přesto je pro ně typický sdílený užší soubor hodnot, které se pak promítají do jejich životního stylu.

Kraus a Poláčková (2001, s. 25) jako úkol sociální pedagogiky stanovují „teoretickou analýzu těch oblastí vývoje, kde dominujícím faktorem působení na rozvoj osobnosti je samo prostředí“. Cílem tohoto textu bylo provést analýzu jednoho z těchto prostředí – prostředí punkové subkultury, za účelem identifikace hodnot, které se v něm nacházejí. V teoretické části bylo diskutováno téma subkultur a také podoba punku. Do zorného úhlu sociální pedagogiky bylo téma punkové subkultury nasměřováno skrze analýzu socializace do tohoto prostředí a také produktů této socializace – konkrétně hodnot. S tímto úkolem se pokusil vypořádat realizovaný kvalitativní výzkum. Identifikoval některé faktory socializace do prostředí punkové subkultury a pokusil se kategorizovat hodnoty, ke kterým se členové punkové subkultury vztahují.

Přínosem práce je nový pohled na jedince, kteří se snaží žít nekonvenčně, a také výzva pro sociální pedagogiku, která v prostředí subkultur může identifikovat řadu faktorů utváření osobnosti mládeže. Prostředí subkultur je možné chápat jako přirozené prostředí výchovy a je třeba analyzovat aspekty jeho působení nejen na mládež. Výsledky tak vypovídají o dílčích aspektech punkové subkultury, nikoliv komplexně o této subkultuře. Za prezentovanými daty se skrývá řada dalších souvislostí, které se v této fázi nepodařilo zachytit a které představují výzvu pro další výzkumné snažení.

Poděkování

Tento článek vznikl v rámci projektu Škola: výzkum vnitřních procesů a vnějších podmínek jejího fungování (GD406/09/H040). Autorka děkuje za poskytnutou podporu.

Literatura

- AUERBACH, C. F., SILVERSTEIN, L. B. *Qualitative data: An introduction to coding and analysis*. New York: New York University Press, 2003. ISBN 0-8147-0695-9.
- BASTL, M. Antifašistická akce: od subverze k vigilantismu? *Rexter*, 2010, roč. 8, č. 2, s. 1–41. ISSN 1214-7737.
- BENNETT, A. Generation of Fans Punk's Not Dead: The Continuing Significance of Punk Rock for an Older. *Sociology*, 2006, roč. 40, č. 2, s. 219–245. ISSN 1469-8684.

- BERGER, P., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85850-18-4.
- BLACKMAN, S. Youth Subcultural Theory: A critical Engagement with the Concept, its Origins and Politics, from the Chicago School to Postmodernism. *Journal of Youth Studies*, 2005, roč. 8, č. 1, s. 1–20. ISSN 1367-6261.
- BLECHA, I. a kol. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4.
- COHEN, P., AINLEY, P. In the Country of the Blind? Youth Studies and Cultural Studies in Britain. *Journal of Youth Studies*, 2000, roč. 3, č. 1, s. 79–95. ISSN 1367-6261.
- ERRICKER, C. Living in a Post-Punk Papacy: Religion and education in a modernist world. *Journal of Beliefs & Values*, 2001, roč. 22, č. 1, s. 73–85. ISSN 1469-9362.
- FLICK, U. *Managing quality in qualitative research*. Los Angeles: Sage, 2007. ISBN 978-0-7619-4982-4.
- FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši. Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Cesta, 1996. ISBN 80-85319-50-0.
- GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992. ISBN 80-85605-28-7.
- GREENER, T., HOLLANDS, R. Beyond Subculture and Post-subculture? The Case of Virtual Psytrance. *Journal of Youth Studies*, 2006, roč. 9, č. 4, s. 393–418. ISSN 1367-6261.
- HÄMÄLÄINEN, J. The Concept of Social Pedagogy in the Field of Social Work. *Journal of Social Work*, 2003, roč. 3, č. 9, s. 69–80. ISSN 1741-296X.
- HEBDIGE, D. *Subculture: the Meaning of Style*. London: Routledge, 1979. ISBN 04-16708-609.
- HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-549-3.
- HESMONDHALGH, D. Subcultures, Scenes or Tribes? None of the Above. *Journal of Youth Studies*, 2005, roč. 8, č. 1, s. 21–40. ISSN 1367-6261.
- HODKINSON, P. *Goth: identity, style and subculture*. Oxford: Berg, 2002. ISBN 1-85973-605-X.
- HODKINSON, P., DEICKE, W. *Youth Cultures: Scenes, Subcultures and Tribes*. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-37612-9.
- HRABALÍK, P. *První punkové v Československu (první polovina 80. let)* [online]. Česká televize: nedatováno. [cit. 2011-06-01]. Dostupné z: <<http://master.ceskatelevize.cz/specialy/bigbit/ceskoslovensko/80-leta/punk-hardcore/clanky/157-prvni-punkove-v-ceskoslovensku-prvni-polovina-80-let/>>.
- HRČKA, M. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-68-0.
- HUQ, R. *Beyond Subculture: Pop, Youth and Identity in a Postcolonial World*. London: Routledge, 2006. ISBN 0-415-27815-5.
- KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1996. ISBN 80-7067-669-8.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 807315-004-2.
- KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0.
- MAFFESOLI, M. *The Time of the Tribes: the Decline of Individualism in Mass Society*. London: Sage, 1996. ISBN 08-0398-473-1.
- MAREŠ, M. Anarchistický terorismus v České republice po roce 1989. *Rexter*, 2004, roč. 2, č. 2, s. 1–26. ISSN 1214-7737.
- MOORE, R. Postmodernism and Punk Subculture: Cultures of Authenticity and Deconstruction. *The Communication Review*, 2004, roč. 7, č. 3, s. 305–327. ISSN 1547-7487.

- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0525-0.
- NOVOTNÁ, E. *Sociologie sociálních skupin*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2957-2.
- PIXOVÁ, M. Geografie subkultur: punks a skinheads v Praze. *Geografické rozhledy*, 2009, roč. 18, č. 5, s. 30–31. ISSN 1210-3004.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- PŘADKA, M., KNOTOVÁ, D., FALTÝSKOVÁ, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-1946-8.
- SAK, P. *Proměny české mládeže (česká mládež v pobledu sociologických výzkumů)*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.
- SHANK, B. *Dissonant identities: the rock'n'roll scene in Austin, Texas*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 1994. ISBN0-8195-5272-0.
- SMOLÍK, J. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- VEJVODOVÁ, P. Autonomní nacionalismus [online]. *Rexter*, 2008, roč. 6, č. 2, nestr. ISSN 1214-7737. [cit. 2011-05-11]. Dostupné z: <<http://www.rexter.cz/autonomni-nacionalismus/2008/11/01/>>.

O autorce

Mgr. KATEŘINA LOJDOVÁ vystudovala obor sociální pedagogika a poradenství na Filozofické fakultě MU a nyní pokračuje tamtéž v doktorském studiu pedagogiky. Zaměřuje se na výzkum subkultur a vyučuje předmět sociální patologie.
Kontakt: lojdova@phil.muni.cz

About the author

KATEŘINA LOJDOVÁ graduated in Social Education and Counselling at the Faculty of Arts of Masaryk University and is at present pursuing postgraduate studies in Education. She focuses on the research of subcultures and teaches Social Pathology.
Contact address: lojdova@phil.muni.cz